ISTORISMUL CA PERSPECTIVĂ DE STUDIU ȘI DE REFLECȚIE FILOSOFICĂ

Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA
Universitatea „Ovidius" Constanța
gbarlea@yahoo.fr

Întreaga activitate a lingvistului și filologului Alexandru Gafton este dominată de istorism, pe de o parte, și de încadrarea demersului în perspectiva filosofică a legilor naturii și ale științei, pe de altă parte. Nici nu se putea altfel, dat fiind contextul formării sale profesionale și geneza particularităţilor gândirii sale.

„Presiunea" tradiţiilor Şcolii filologice ieșene se simte până în cele mai mici detalii în opera lui Al. Gafton și, implicit, în concepţia sa despre manifestările lingvistice ale omenirii. Orice filolog ieșit de pe băncile Universităţii „Al. I. Cuza" asumă cu mândrie modul de cercetare și de conduită didactică al înaintașilor, de la întemeietori – Al. Lambrior, Al. Philippide – până la Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, N.A. Ursu, Vasile Arvinte ș.a., iar de la aceștia, la generaţia încă activă astăzi – Constantin Frâncu, Dragoș Moldovanu, Ion-Horia Bîrleanu, Mircea Ciubotaru, Ioan Oprea. Celor de mai sus li se adaugă Eugen Munteanu și cei care erau tineri dascăli în perioada studiilor universitare ale lui Al. Gafton. Părerea noastră este că asupra tuturor veghează luminile îndepărtate ale comparatismului istoric european, mai ales ale neogramaticii valului tânăr (*Junggrammatiker*) al acestei mari școli, care a definitivat constituirea lingvisticii ca știinţă de sine stătătoare.

După cum se știe, ideea permanentei evoluţii lingvistice din viaţa oamenilor și, implicit, diacronismul în studiul diverselor aspecte ale limbii, a fost formulată, la prima generaţie a comparatiștilor, de A. Schleicher, cea mai puternică personalitate a epocii, în compendiul său despre înrudirea limbilor (1861), apoi, din noua generaţie, de către K. Brugmann, în *Prefaţa* la cartea sa, *Zum*

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

hentingen Stand der Sprachwissenchaft (1885), după ce acesta din urmă o amintise în buclucașul articol publicat în 1876[1]. De fapt, ideea începuse deja să capete aer de dogmă încă din 1880, când Herman Paul declara în ale sale *Prinzipien der Sprachgeschichte*:

„*[...] singurul studiu ştiinţific al limbajului este metoda istorică*."

„*Orice studiu lingvistic sau ştiinţific care nu este istoric în scopurile sale, nici în metodele sale se poate explica fie printr-o deficienţă a cercetătorului, fie prin insuficienţa surselor de care el dispune*."

Michel Bréal, la rândul său, militase pentru o semantică istorică, în seria de articole începute în același an, 1880. Până și Otto Jespersen, care dăduse bune lucrări de lingvistică sincronică, descriptivă, avea să afirme în celebrul studiu *Language...,* 1922, consacrat evoluţiei limbilor:

„*Lingvistica este, în principal, un studiu istoric*."

Această convingere se va regăsi în gândirea fondatorilor Şcolii filologice de la Iași. Elev al lui Michel Bréal, Gaston Paris și Arsène Darmesteter, colaborator extern al tinerei universităţi, dar întemeietor al direcţiilor de cercetare de aici, Alexandru Lambrior își va exersa spiritul pozitivist și, mai ales, neogramatic în armonizarea dintre descriptivism și diacronism aplicată la studiul foneticii, morfologiei și sintaxei limbii române. Elevii săi au continuat în același fel, cercetând istoric și dialectal diversele aspecte ale românei și încadrând-o, ca și dascălul lor, în complexul limbilor romanice, pe de o parte, și al limbilor balcanice, pe de altă parte. Pasiunea pentru textele românești vechi, scrise cu slove chirilice (din care s-a născut *Cartea de cetire,* singurul volum antum al savantului moldovean), se va transmite din generaţie în generaţie, până la Alexandru Gafton.

Printre cei care i-au urmat, Alexandru Philipide, student, bibliotecar, profesor și decan al Facultăţii de Litere și Filosofie din Iași, a plecat la studii în Germania, la Halle, deja format în spiritul

[1] Karl Brugmann, ucenicul neascultător al lui G. Curtius, de la Universitatea din Leipzig și colaborator al acestuia la vechea revistă, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, fondează, împreună cu colegul său, Hermann Osthoff, noua revistă, *Morphologischen Unterschungen auf dem Gebite der i.e. Sprachen*, 1878, în al cărei articol-program amintește și despre necesitatea lărgirii perpectivei istorice către toate compartimentele limbii.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

istorismului epocii. La revenirea în ţară, acesta şi-a manifestat formaţia de neogramatic prin mult utilizata *Introducere în istoria limbii şi literaturii române* (1888) şi, desigur, prin celebra *Origine a românilor*, vol. I-II, (1925-1928). Cât priveşte lucrarea *Principii de istoria limbii* (1884), se ştie că aceasta este, pur şi simplu, o adaptare – personală şi cu material ilustrativ românesc – a cărţii sus-amintite a lui Hermann Paul, *Prinzipen der Sprachgeschichte*.

Din generaţia a doua de lingvişti ieşeni, Gheorghe Ivănescu, şi el bursier la Paris şi Roma, este considerat continuatorul cel mai apropiat de Al. Philippide, în privinţa istorismului lingvistic, reprezentând lingvistica indo-europeană, istoria limbii române şi istoria limbii române literare, prin tratatele sale – controversate în sensul cel mai fertil al termenului[2]. Iorgu Iordan va reprezenta gramatica comparată romanică, fiind integrat încă din perioada studiilor germane în lumea succesorilor neogramaticii şi confirmat ca atare prin publicarea *Introducerii în lingvistica romanică* (Iaşi, 1932) în principalele limbi ale lumii, în plină epocă de afirmare a lingvisticii generale şi comparate (cf. trad. engl., 1937). Vasile Arvinte, cel pe care Al. Gafton îl recunoaşte ca mentor direct, şi-a susţinut doctoratul la Berlin şi s-a remarcat în domeniul lexicologiei dialectale şi istorice, cu privire specială asupra împrumuturilor lexicale (germano-române), precum şi în editarea textelor vechi româneşti.

Nu mai insistăm asupra influenţelor de care Alexandru Gafton va fi beneficiat din partea unor profesori precum Constantin Frâncu, N. A. Ursu, Ioan Caproşu, deşi alături de unii dintre aceştia şi-a făcut o lungă şi rodnică ucenicie în domeniul editării textelor vechi şi, implicit, în domeniul studiilor lingvistice din perspectiva diacronică.

Întrebarea este, în asemenea cazuri, dacă o tradiţie atât de glorioasă a avut, într-adevăr, vreun efect asupra tânărului ucenic de ieri şi de astăzi. O trecere în revistă a reperelor istoriei lingvisticii, în

[2] Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*; 1947-1956; *Istoria limbii române române*, 1980. Prin cursul litografiat, *Originea românilor,* se situează, chiar dacă în manieră proprie, în directa succesiune a lui Al. Philippide, iar prin teoria caracterului unitar al vechii române, despărţit în dialecte în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, se poziţionează pe aceeaşi linie cu G. Istrate şi cu I. Iordan.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

general, și a lingvisticii istorice, în special, ar reprezenta un artificiu retoric – obișnuit, desigur, în tehnica encomionului aniversar și camaraderesc –, dacă nu ar exista suficiente dovezi concrete ale integrării personalităţii discutate în amplul curent al cercetărilor de profil declanșat în secolul marilor revoluţii ştiinţifico-tehnice și al sintetizării marilor sisteme de gândire filosofică.

Rezervele ar putea proveni în primul rând din realitatea că Alexandru Gafton este un om încă tânăr, aflat în plină putere creatoare, chiar dacă colegii de breaslă i-au acordat deja onoruri care obligă la bilanţuri profesionale. I s-ar putea acorda în mod obiectiv circumstanţa răgazului destul de mare pe care îl are încă la dispoziţie pentru împliniri personale și socio-profesionale. Dar nu este cazul. În trecut, ne-am însușit o observaţie pe care Alexandru Gafton a auzit-o de la Eugenio Coșeriu și pe care a acceptat-o, în pofida unui dezacord de principiu faţă de „integralitatea" lingvisticii coșeriene, în general: ideile bune vin până la vârsta de 40 de ani; pe urmă, are loc doar procesul de amplificare și desăvârșire a descoperirilor cu caracter științific. Chiar dacă, în ceea ce ne privește, am nuanța un pic lucrurile[3], putem accepta că Alexandru Gafton și-a clarificat sistemul de gândire lingvistică și de operare practică asupra manifestărilor limbii încă din epoca redactării tezei de doctorat, sub conducerea lui Vasile Arvinte. Apoi a urmat, firesc, perioada acumulărilor, a aprofundărilor, a conexiunilor subtile, adică a drumului spinos și mereu prelungit – cu bună știință – spre forma desăvârșită a constructului său teoretic:

a) În privinţa editării textelor vechi românești, scrise cu slove chirilice, filologul Al. Gafton s-a implicat activ în dezbaterile privind îmbinarea principiilor transcrierii fonetice interpretative cu acelea ale transliteraţiei.

[3] Ca de obicei, E. Coseriu și-a însușit temeinic tezele unor autorităţi în materie și le-a inserat armonios în sistemul propriu de gândire, care a generat viitoarea sa „lingvistică integrală". Între timp însă, psihologii au ajuns la concluzia că vârsta până la care poate să apară „sclipirea de geniu", aceea care aprinde flăcările marilor descoperiri și realizări, diferă de la un domeniu de la altul: în ştiinţele exacte și în tehnică, perioada fertilă este între 25 și 35 de ani; în ştiinţele umaniste, poate merge până la 45 de ani; în arte, marile creaţii pot fi produse și la vârsta senectuţii, până la 65-70 de ani. Pentru toate aceste categorii urmează, desigur, perioada aprofundărilor, detalierilor, a desăvârșirilor, dacă este să se întâmple.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

b) În analiza pur lingvistică a textului, convingerea cercetătorului ieșean este că nu trebuie uitată nici o clipă calitatea de *text tradus*dintr-o limbă („sacră") a documentelor românești din epoca veche;
c) Cu privire la textul literar, acesta este rezultatul valorificării personale a resurselor vechi și locale ale limbii și al influenței modelelor străine frecventate de autor; periodizarea limbii române literare diferă de la o zonă culturală la alta;
d) În cercetarea oricărui fenomen al limbii trebuie luate în calcul interacţiunile, căci orice cuvânt se află într-o reţea complicată de relaţii cu elementele contextului în care este plasat de către vorbitor; invers, mergând spre interiorul cuvântului, trebuie remarcată aceeași „atomizare"[4], care impune urmărirea relaţiilor cu întregul, până la ultimele consecinţe.

Sunt observaţii care i se impun specialistului autentic, care face efortul de a sluji cu adevărat ştiinţele cuvântului. În plus, la Al. Gafton, acestea sunt clar formulate în textul demonstrativ și riguros aplicate în demersul aplicativ.

Fiecare nouă lucrare care a urmat după *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea* (Iași, 2001) a însemnat, așa cum avea să observe academicianul N.A. Ursu, scriind despre *După Luther. Edificarea normei literare românești prin traduceri biblice* (Iași, 2005), un model de cercetare aplicativă a limbii române, din perspectiva diacronică, din care autorul extrage o expunere teoretică clară, convingătoare – ambele înglobate în realitatea cultural-istorică ce a generat textele studiate. Abordarea este însă mai amplu ilustrată în cea mai recentă contribuţie ştiinţifică a lui Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară* (Iași, 2012).

[4] Termenul este preluat din lucrările lui Al. Gafton. În ceea ce ne privește, el ne provoacă un zâmbet, căci exact acest cuvânt a fost folosit de către structuraliștii și descriptiviștii de la începutul secolului al XX-lea, pentru a ironiza „drumurile bătătorite" ale istorismului celor două generații ale epocii anterioare, care ajunseseră să îi excedeze, prin pretenția de exclusivitate, pe reprezentanții noului val, dominat de F. de Saussure, cf. „Introducerea" la *Curs*... În istoria științelor se întâmplă uneori ca același concept, abordat din unghiuri diferite, să fie folosit pentru susținerea unor idei total opuse.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

Tot în siajul modelelor istoriste se poate plasa și preocuparea pentru editarea marilor monumente de limbă, profesată cu acribie de întreaga școală filologică de la Iași, nu fără fertila emulație a specialiștilor de la București și Cluj-Napoca. Dacă vrem să mergem neapărat la obârșiile nobiliare ale acestor preocupări, este interesant, poate, să amintim că M. Müller, din ultima serie a școlii comparatiste vechi (alături de G. Curtius și A. Schleicher), și-a dobândit notorietatea ştiinţifică, înainte de toate, prin traduceri, prin descifrarea vechilor alfabete, dar și printr-o monumentală ediţie academică a *Rigvedei*, în 4 vol., publicate între 1849-1862.

Activitatea de filolog-editor, desfășurată sub conducerea aceluiași Vasile Arvinte și în colaborare cu Ioan Caproșu, Laura Manea și venerabilul N. A. Ursu, se va concretiza în apariţia textului *Codicele Bratul. Ediţie de text și studiu filologic,* de Al. Gafton (2013), cel care a stat la baza consideraţiilor din *Evoluţia limbii române...*. O etapă importantă fusese parcursă prin publicarea într-o nouă formulă a *Bibliei de la București*. *1688,* vol. I-II (Iași, 2001-2002), în condiţiile de acerbă concurenţă pe piaţa ştiinţifică ieșeană, unde solida școală de filologi și-a făcut o datorie de onoare din editarea după diferite concepţii și metode a acestui monument de limbă literară românească. După o retipărire a *Contribuţiilor etimologice...* (referitoarela elementele germano-române) ale dascălului său, Vasile Arvinte (Iași, 2002)[5], urmează o altă lucrare de căpătâi pentru istoria limbii și culturii române - de asemenea, deja realizată în versiune academică în spaţiul românesc[6]: *Palia de la Orăștie*. *1582. I. Textul* (Iași, 2005), în colaborare cu V. Arvinte, I. Caproșu și Sorin Guia. Peste doi ani, va fi publicat și volumul de studii teoretice pe marginea acestui text, lucrare realizată de V. Arvinte și Al. Gafton.

Toate aceste realizări ar putea fi suficiente, credem, pentru a putea susţine o afirmaţie pe care am formulat-o, cu rol de premisă, la începutul acestor pagini, și anume, că învăţăturile încărcate de

[5]Am căzut de acord cu Al. Gafton, de mult timp, că reeditarea scrierilor de căpătâi ale dascălilor care ne-au format este o datorie de onoare a oricărui universitar-cercetător care se respectă.

[6] A se vedea ediția parțială, cu slove chirilice, a lui Mario Roques (1925) și ediția integrală, în transcriere interpretativă, a Vioricăi Pamfil (1968).

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

semnificaţii ale vechiului comparatism istoric au picat pe teren fertil în aria de preocupări a lui Alexandru Gafton. Trecând prin etape care le-au decantat în noi subsisteme, principii, metode și instrumente de lucru, paradigmele cunoașterii elaborate de lingvistica istorică tradiţională au marcat în mod creator gândirea și maniera de studiu a cercetătorului român.

Dar sursele acestui dialog peste timp sunt mult mai multe. Ele ne întăresc convingerea că nu am făcut o simplă reverenţă colegial-amicală, „de ocazie", filologului și lingvistului Alexandru Gafton, când am lansat aprecierile de mai sus.

În structurile de suprafaţă, vedem, de pildă, că printre traducerile făcute de acesta se află cartea lui A. Darmesteter, din generaţia a doua a marilor făuritori ai gramaticii comparativ-istorice, mai precis, a neogramaticilor și, în plus, acesta, profesor al lui Alexandru Lambrior, A. Meillet și A. Dauzat, din generaţia interbelică a marelui curent de gândire lingvistică. În același plan, al contactelor nemijlocite cu autorii unor sinteze și monografii de referinţă, se situează și traducerile din A.F. Osborn (*From Greeks to Darwin*, 1913); J.M. Baldwin (*Darwin and the Humanities*, 1909), precumși Ch. Guignebert (*Le Christianism antique*, 1921).

De la Antoine Meillet, cu a sa celebră *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, 1928, tradusă împreună cu Iulian Popescu, filologul român a primit, desigur, noi dovezi despre realitatea genealogiei marilor familii de limbi, cu privire specială asupra limbilor indo-europene. Tot de aici trebuie să fi dobândit cunoștinţele suplimentare de metodă, pe lângă cele transmise direct de către dascălii săi de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași.

Comparatismul istoric rămâne cea mai solidă și mai fertilă metodă de cercetare în ştiinţele limbii, indiferent câte noutăţi au apărut și vor mai apărea în domeniu. Tendinţele, principiile și legile naturale prin care A. Meillet, pe urmele dascălilor săi germani, fondatori ai comparatismului și pe ale succesorilor acestora – neogramaticii, explică originile și evoluţia/etapizarea limbii latine se regăsesc, aplicate creator pe material românesc, în scrierile lui Al. Gafton: principiul economiei vorbirii, principiul clarităţii vorbirii, din a căror confruntarea permanentă se nasc formele noi în orice limbă vie de pe pământ, legea analogiei, cu aceleași efecte și strâns legate de principiile enunţate mai sus. Din gramatica comparativ-

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

istorică au derivat direcţiile de cercetare, respectiv metodele lingvisticii aplicate, pe care le profesează Al. Gafton, atât la nivel teoretic – prin cursul susţinut și publicat (*Lingvistică aplicată*, Iași, 2006), cât și la nivel practic – sub forma genealogiei limbilor, a gramaticii constrativ-tipologice și a traductologiei, cf. *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea* (Iași, 2001).

Tot de la comparatiști provine și transformarea vechilor studii de semantică istorică în ştiinţă de sine stătătoare. După studiile fundamentale ale unor elevi ai generaţiei de aur a marilor fondatori ai lingvisticii istorice, *id est*: Michel Bréal și, pentru noi, Lazăr Şăineanu, lucrările de semasiologie se înmulţesc și se diversifică. Două dintre direcţiile de dezvoltare sunt acelea ale semanticii istorice și ale logicii semantice, care, coroborate cu fapte de structură gramaticală (teoria paradigmei morfologice și sintactice, ca manifestări psiho-logice și stilistice) conduc direct spre tratatele de filosofia limbii. Din această perspectivă vedem apropierea lui Al. Gafton de lucrarea lui A. Darmesteter, *La vie de mots...,* 1895 (traducere românească datorată lui Al. Gafton, sub titlul *Viaţa cuvintelor studiată în semnificaţiile lor*, Iași, 2015). Modernitatea istorismului lingvistic s-a manifestat aici în primul rând prin dezvoltarea unor subdomenii ale comparatismului istoric, până la stadiul deprinderii acestora sub forma unor ştiinţe de sine stătătoare. Semantica – istorică și descriptivă –, la început, mergând apoi spre semantica logică, sintactică, filosofică, iar de aici, la cea computaţională, și-a avut reprezentanţi în personalităţile cultivate de lingviștii ieșeni – M. Bréal, A. Darmesteter, chiar L. Şăineanu – neogramatic format la Paris și Leipzig, sub conducerea directă a lui G. Paris, M. Bréal și P. Meyer, dar hrănit și de lecturile lui Darmesteter. Concepţiile și metodele acestora se regăsesc în capitolele consacrate lexicului din lucrările de căpătâi ale lui Al. Gafton, enumerate mai sus, precum și în numeroasele studii și articole publicate de-a lungul anilor, în care aprofundează anumite aspecte de lexico-semantică. Fie că este vorba despre expresii și metafore, ca *a vorbi în limbi, copil din flori*, fie că este vorba despre etimologii, transferuri sau evoluţii de sens, în termeni precum *frânghie, sârg, chemare, a educa, faţă* (și familia sa lexicală), despre evoluţia unor termeni care constituie conectori logico-sintactici (*deca*), despre exprimarea negaţiei sau a concluziei etc., abordarea

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

este totdeauna marcată de istorismul lingvistic grefat pe interdisciplinaritatea modernă.

Oarecum în aceeași sferă de preocupări se află apropierea de scrierea lui A. Dauzat, *La philosophie du language*, 1938 (redată în românește de Al. Gafton și Magda Jeanrenaud, Iași, 2015). Întemeietorul onomasticii moderne franceze a ajuns la întrebările fundamentale despre viaţa cuvintelor pornind de la multitudinea de influenţe care determină naşterea, evoluţia şi supravieţuirea unor nume proprii – toponime, hidronime, oronime, antroponime, teonime ș.a. Istoria socială a popoarele (cu acţiunea factorilor etnic, religios, economic, politic, cultural, lingvistic, psihologic, cu marca geografică și a ambientului natural, cu mitologia și, în general, imaginarul și sensibilitatea artistică, cu toate cutumele și codificările juridice) acţionează conjugat asupra decantării unui cuvânt care desemnează un reper ce „devine", ce se înnoiește permanent peste veacuri. Este ceea ce susține și Al. Gafton în studiile sale.

Cum spuneam, niciodată un fapt de limbă nu este judecat exclusiv în cadrele stricte ale lingvisticii. Nici nu ar fi posibil acest lucru. Adevărul de care suntem înșine convinși este transmis de toți dascălii buni și confirmat de contactul direct cu faptele de limbă. Particularitatea gândirii lingvistice a lui Al. Gafton constă în aceea că el depășește referinţele istorico-geografice și sociale, îndeobște acceptate de cunoscătorii autentici ai manifestărilor vii ale limbii, aducând în demonstraţiile sale informaţii din ştiinţele biologice, sociale etc. Nu exagerează însă cu niciuna dintre aceste perspective extralingvistice. Faţă de istorismul sociologizant al unora, faţă de biologismul mecanic al altora, viziunea lingvistică a lui Al. Gafton are consistenţa echilibrată a esenţelor care pun în mișcare ideile fundamentale din toate aceste domenii. Există o forţă primordială care acţionează asupra cuvintelor structurate în actele de vorbire, precum și asupra mentalului, asupra mineralului și umanului structurat în natură și societate. Există o intervenţie a fiinţelor cuvântătoare. Există reacţii și contrareacţii, desfășurate pe o reţea vastă de corespondenţe între acestea. Și, dacă puterea noastră de pătrundere în tainele cele mai adânci ale cuvintelor este limitată, dorinţa de a ajunge la ele nu poate fi îngrădită.

În straturile mai profunde ale gândirii și practicilor lui Al. Gafton, remarcăm, așadar, elementele unei filosofii a ştiinţelor, care

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

alimentează demersul lingvistic, dar care se și degajă, apoi, din acesta. Desigur, astăzi, problema legăturii dintre lingvistică și filosofie se pune în alţi termeni, ca și aceea a legăturii dintre limbă și gândire. Dacă tot am ales ca termen *ab quo* al devenirii unui universitar ieșean lingvistica istorică din secolul al XIX-lea, cu prelungiri la începutul secolului al XX-lea, putem aminti că Jakob Grimm a pornit de la ideile lui Herder în cercetările care au condus la cunoscuta lege a corespondenţelor fonetice („Legea lui Grimm"), în care determinarea locală, interpretată naţionalist, a fost mult criticată ulterior[7]. Însuși August Schleicher a creat modelul arborelui genealogic al limbilor (cf. *Stammbaumtheorie*) combinând cunoștinţele sale de filosofie hegeliană cu metodele de clasificare botanică a speciilor și grupurilor din sistemul lui Linné. Chiar dacă metoda s-a dovedit ulterior vulnerabilă, inclusiv după completarea ei prin *Wellentheorie*, „teoria valurilor de schimbări", propusă de elevul său, J. Schimdt, modelul propus de A. Schleicher a schimbat radical lingvistica istorică și lingvistica generală și comparată, în întregul lor. W. von Humboldt fusese cel care a stabilit legătura dintre lingvistica istorică și filosofia hegeliană, care domina epoca, pe de o parte, și între acestea două și teoriile evoluţionismului în natură, pe de altă parte, chiar înainte de 1857, anul publicării cărţii lui Ch. Darwin.

În ultimii ani ai scurtei sale vieţi, A. Schleicher ia cunoștinţă direct de *Evoluţia speciilor*, a lui Darwin, tradusă și în germană, în 1863. Codificatorul comparatismului istoric publică imediat un scurt tratat, *Teoria lui Darwin și lingvistica*, în care arată că, la fel ca Fr. Bopp, el a conceput dintotdeauna limba ca un organism viu, care se naște, se dezvoltă și moare, interacţionând cu mediul înconjurător, cu efecte diverse, și că perfecţionismul evoluţionist al lui W. Von Humboldt (de fapt, al lui J.-B. Lamarck, s-ar zice) nu s-a aflat departe de evoluţionismul supravieţuirii, din tezele lui Ch. Darwin.

În sfârșit, să mai subliniem încă o dată că părinţii lingvisticii istorice s-au străduit să încadreze disciplina lor de studiu între științele pozitive, chiar între științele exacte, dacă era posibil,

[7] O imagine panoramică asupra acestor interferenţe științifico-filosofice găsim în W. Wiss, *Die wilde Philologie: Jacob Grimm und der Historismus*, Munchen: Beck Wyss, 1979.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

atitudine normală în acel secol al dezvoltării explozive a științelor. La legăturile fertile cu științele biologice (botanica, mai ales), s-a adăugat, imediat, geologia, de unde a fost preluat modelul straturilor etimologice ale vocabularului, cu extensii spre structura gramatical-stilistică, dar și spre studiul dialectelor etc., al contactelor lingvistice. Altfel spus, s-a creat conexiunea cu geografia fizică și economică (vezi toate subramurile geografiei lingvistice), cu istoria socială, cu psihologia, cu mitologia și religia, cu antropologia, în general. În cercetările de fonetică s-au folosit de fizică (respectiv, de legile acusticii), de fiziologie, iar în prestructuralismul de tip humboldtian[8] au pornit de la modelele din chimie și din sociologie, ambele - științe *instatu nascendi*, pe atunci.

Regăsim, oare, în scrierile unui lingvist român din secolul al XXI-lea ideile acestor venerabili părinți-fondatori? Cu siguranță, mai ales dacă acestea s-au transmis cu clarificări succesive până la dascălii direcți ai lui Al. Gafton. Dincolo de discuțiile despre limbă ca entitate organică individuală sau supraindividuală, colectivă, s-a impus ideea universalității legilor naturale, abordarea evoluției generale prin formule, paradigme, tendințe, mai degrabă decât prin „alomorfi și cuvinte reale". În tot acest secol și jumătate de istorism lingvistic s-a pus capăt speculațiilor apriorice, în favoarea acumulării de material probator și a experimentului. Într-un fel sau altul, toate acestea se regăsesc în opera lui Alexandru Gafton, atâta cât a fost publicată până în acest moment.

Principala caracteristică a filologului ieșean ni se pare a fi capacitatea de a privi „de sus", plenar și integrator[9], viața cuvintelor[10] care alcătuiesc o limbă (în cazul de față, româna, în mod special).

---

[8] Să nu ne mire afirmația: însuși Saussure, elevul dezavuat de profesorii săi neogramatici, Brugmann și Osthoff (așa cum aceștia fuseseră dezavuați, la vremea lor, de îndrumătorii din generația lui Curtius) a fost influențat de filosofia sociologică a lui E. Durkeim.

[9] Chiar dacă termenul nu-i place, pentru că sună „coșerian", acesta pare a exprima cel mai bine viziunea sa științifică asupra limbii.

[10] Cum se știe, sintagma „viața limbii" a fost, de asemenea, folosită de F. de Saussure pentru a explica metaforic calitățile și defectele teoriilor susținute de comparatiștii „bătrâni", prin raportare la neogramaticii „tineri". Referindu-se la acest tip de metafore, Saussure le explica studenților că nu trebuie respins istorismul, ci doar comparatismul lipsit de perspectiva istorică și de cea structurală.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

Practic, Al. Gafton nu se oprește niciodată la studiul strict lingvistic al *proceselor și fenomenelor care determină structura unui idiom*. Analiza acestora, întreprinsă de cercetător, precum și explicarea acestora, formulată de profesor, au în vedere *sursele* profunde, oricât de îndepărate în timp și spaţiu, *cauzele* intra- și extralingvistice, precum și *efectele* acestora manifestări ale dinamicii vorbirii și, implicit, scrierii, nu numai în planul comunicării articulate, ci și în planul comportamentului general al utilizatorilor unei limbi (mentalităţi, acţiuni, produse materiale).

Principiul care impune perspectiva de abordare a comunicării verbale este evoluţionismul. Alexandru Gafton a studiat cu pasiune filosofia, în tinereţe, când ar fi vrut, în mod real, să-și facă o carieră profesională din acest domeniu. Destinul a hotărât altceva pentru tânărul împătimit de căutarea rezolvării unora dintre marile taine ale vieţii, ale existenţei Universului. Filologul de astăzi a rămas însă profund marcat de acele prime acumulări – metodice și pătimașe, în același timp – și continuă să citească tot ce apare nou, mai ales în filosofia ştiinţelor. Cum este firesc să se întâmple, și-a format, încet-încet, un sistem propriu de gândire, coerent articulat în perceperea și reflectarea realităţii și benefic aplicat în abordarea actualei sale arii de preocupări – ştiinţele comunicării verbale. Așa încât nu este de mirare că dintre acestea din urmă, Al. Gafton s-a dedicat studiului diacronic al limbii.

Elemente ale evoluţionismului de tip lamarckian și ale teoriei selecţiei naturale de tip darwinist, completate cu achiziţiile relativ recente ale etapizării descoperirilor ştiinţifice cu privire la dinamica naturii și a societăţii umane, datorate predecesorilor și succesorilor părintelui paradigmei evoluţiei cunoștinţelor și aplicaţiilor acestora la scară universală, Thomas Kuhn, se regăsesc în gândirea care domină studiile de lingvistică ale lui Al. Gafton. La fel, în paginile sale se regăsesc urme ale lecturilor sistematice din Linné, Lamarck, Darwin, Bacon, Hume, Kant, Herder, Hegel, Durkheim – pe care i-au cunoscut, cel puţin parţial, și bătrânii „tinerii gramatici”.

De la începutul carierei universitare până astăzi, Prof. dr. Al. Gafton s-a menţinut într-un cadru bine structurat al disciplinelor de studiu predate studenţilor, masteranzilor și doctoranzilor. În anii de debut, ca preparator, asistent sau lector universitar, a avut în normă disciplinele:

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

- *Lingvistică generală;*
- *Istoria limbii române;*
- *Istoria limbii române literare;*
- *Paleografie românească.*

Într-o etapă ulterioară, în calitate de conferenţiar universitar, predă discipline care le subsumează, dar le și nuanțează pe primele:

- *Lingvistică diacronică;*
- *Retorica discursului publicitar și electoral.*

În prezent, se adaugă cursul care sintetizează nu numai tot ceea ce a predat deja, ci și rezultatele viziunii sale de filosof al cuvântului:

- *Elemente de lingvistică și filosofie a limbajului*.

Există, așadar, o unitate în diversitate în exercitarea actului didactic, sprijinit eficient de cel ştiinţific, ambele fiind înglobate, cum spuneam, într-un sistem de gândire lucid și deschis la nou. O temelie solidă care susține edificiul cercetării unei limbi – româna, în esenţă – explică arhitectura echilibrată a acestuia. Un cadru ferm, cu deschideri și relaţii flexibile pe orizontală și pe verticală, cu bolţile care au deschideri ample și cu turlele ascuţite spre cer – așa se arată aria curriculară a lui Al. Gafton.

Mai ales în ultima vreme, comunicările ştiinţifice susţinute la diverse sesiuni naţionale și internaţionale de către Al. Gafton, articolele și studiile răspândite prin publicaţiile de specialitate sunt tot mai vizibil axate pe căutarea resorturilor profunde ale actului vorbirii – în formele sale orale sau scrise, spontane sau cultivate. Fie că este vorba despre contactele lingvistice (cf. „Relaţia din elementul maghiar și cel slavon în limba română”, 2007; „Consecinţele profunde ale contactelor lingvistice”, 2010), fie că, în directă legătură cu acest prim aspect, se referă la relaţia identitate/alteritate (cf. „Celălalt”, studiu publicat în vol. *Geografii identitare și identităţi culturale*, 2014), fie că, în sfârșit, se referă la relaţia cuvântului cu tot ce înseamnă evoluţie naturală și mecanisme de funcţionare a Universului, evoluție exprimată prin cuvinte (cf. „La traduction en tant que lettre et la glosse en tant qu’esprit”, 2010; „Avatarii evolutive ale conceptului *a educa*”, 2014; „Puterea imaginii, dominaţia cuvântului, forţa cuvântului”, 2015; „Esenţialitatea

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

diacroniei", 2015; „Organicitatea ştiinţei", 2015), perspectiva de analiză este întotdeauna istorică și filosofică.

Prin natura sa, istoria limbii presupune analiza unor texte vechi în care limba naţională este modelată de sursele străine. Aici se regăsesc din plin, apropriate creator, principiile formulate de gramatica comparativ-istorică, dezvoltată în formele lingvisticii aplicate – traductologia, gramatica contrastiv-tipologică, clasificarea genealogică a limbilorși gramatica normativă. Dintre toate, traductologia îi pare lingvistului ieșean supraordinata care le include pe celelalte. Reluând afirmaţia lui M. Kogălniceanu, spiritul tutelar al academismului ieșean de tip romantic, prejunimist, „*Traducţiunile nu fac o literatură*", universitarul de astăzi subliniază funcţionalitatea crescândă a tălmăcirilor de toate tipurile, mai ales într-o epocă a globalismului, cum este cea pe care o trăim. Efectele în planul conștiințelor, al practicilor și tehnicilor de lucru, în aportul de spirit contribuie decisiv la evoluţia culturii și civilizaţiei primitoare, se afirmă în studiul „What do translations do?" (2014). În unul dinte studiile consacrate *Paliei de la Orăştie* ("O primă încercare de traducere a textului sacru", 2008), autorul reconstituie, pe baza textului vechi, procesul alcătuirii unor tehnici de lucru, a unor principii, metode și instrumente de lucru, în mod empiric, la traducătorii români din secolul al XVI-lea. Un complex de realităţi culturale, practice și mentalitare se creează prin actul traducerii. De remarcat că în concepţia lui Al. Gafton nu există o diferenţă notabilă între actul traducerii culte, voluntare și contactele lingvistice naturale, spontane, generate de convieţuirea etnolingvistică determinată de contextul istorico-geografic. În ambele cazuri, se produc mutaţii în limbă și în gândire. În cazul primului termen, este afectată însăși structura internă a limbii primitoare, prin generarea unor noi cuvinte, pe lângă cele deja existente între elementele sistemului lexical. În privinţa celui de-al doilea termen, sunt afectate toate structurile societăţii, căci contactul lingvistic provoacă disponibilităţi adaptative la nivelul comportamentului, *via* mentalitate (cf. „Consecinţele profunde ale contactelor lingvistice", 2010).

Așadar, viziunea și aparatul conceptual bine formulate încă din lucrările de debut ale lui Al. Gafton se îmbogăţesc și se rafinează, firesc, de-a lungul anilor, integrându-se într-un sistem personal de

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

gândire în marile sinteze de la maturitate. În volumul *După Luther. Edificarea normei literare româneşti prin traduceri biblice*, 2005, autorul descrie cu minuţie maniera în care traducerile dezvoltă competenţele interne ale limbii-ţintă. Comparaţia cu limba-bază nu înseamnă numai procese imitative și achiziţionarea unor forme și tipare, spune autorul, ci declanșează, în etapa succesive, procese generatoare proprii, mecanisme de selecţie după criterii noi a datelor fundamentale ale identităţii sale, stimulând creativitatea internă.

În sfârșit, în *De la traducere la norma literară* (2012), Al. Gafton sintetizează întreaga sa experienţă acumulată în studiul limbii din perspectiva traductologică, armonizând-o încă mai rafinat, cu ideea de *normativitate*, aplicată în lucrarea de debut, *Hipercorectitudinea*, 2002, apoi cu teoria mentalităţilor și cu istoria identitară. Aspectul fonetic se îmbină cu cel lexico-semantic, gramatical și stilistic, iar exemplele de corespondenţe și echivalări între două limbi sunt analizate și din perspectiva gramaticii comparate. Stagiul petrecut printre romaniștii de la Zürich și începutul muncii la traducerea cărţii lui Martin Glessgen, *Linguistique romane*, tocmai apărută atunci în original, par a-l fi influenţat cu folos pe autor.

Am mai adăuga și „detaliul” că această viziune interdisciplinară, dominată de teoriile evoluţioniste în care biologismul este asociat cu științele cuvântului, sub semnul dualităţii „tehnologie-filosofie”, este în mod declarat asumată în fondarea de către Al. Gafton a uneia dintre cele mai serioase reviste academice de profil din România, cu ecouri în întreaga lume: *Diacronia*, 2015-. Orientarea spre textele vechi și spre fenomenele lingvistice cu lungă și complicată evoluţie istorică nu înseamnă nicidecum cantonare în metode de analiză depășite și în sisteme revolute de prezentare a concluziilor științifice. Dimpotrivă, tehnologia de ultimă oră, care face funcţională publicaţia la cele mai înalte standarde ale periodicelor academice internaţionale (revista apare în format electronic, perfecționat după cele mai recente tehnologii), are corespondentul necesar și în abordările moderne, dezinhibate, pluridisciplinare ale subiectelor care configurează tematica impusă de profilul revistei. Rezistăm tentaţiei de a vedea și aici reflexele

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

peste veacuri ale modelului marilor fondatori și diriguitori de reviste ale reprezentărilor gramaticii comparativ-istorice.[11]

*
* *

În paginile de faţă am lăsat la o parte aspecte la fel de importante din activitatea ştiinţifică a lui Al. Gafton, chiar dacă mai discret integrate în abordarea sistemică pe care i-am atribuit-o mai sus, cu o arhitectură demonstrativă mai puţin coerentă din partea noastră decât s-ar fi putut face. Ne gândim la ideea de „normă", doar menționată în rândurile anterioare, dar pe care lingvistul de la UAIC a urmărit-o tot timpul, întâlnindu-se aici, fie și involuntar, cu concepţiile lingvistice ale lui Eugenio Coseriu. Este vorba, apoi, despre analiza fonetică a textelor vechi, despre problemele românei literare, cărora le-a consacrat pagini valoroase. Ne mulţumim să afirmăm că toate acestea contribuie la construcţia echilibrată și logică a demersului ştiinţific discutat aici.

Dacă așa stau lucrurile, atunci întreaga structură ar trebui să se sprijine pe niște piloni de rezistenţă, care să confirme, sintetic, faptul că lecţiile istorismului lingvistic și filosofic, transmise din generaţie în generaţie, au marcat cu adevărat personalitatea lui Alexandru Gafton.

Analizând global activitatea sa, dar și explicaţiile sale teoretice, putem încerca să formulăm un răspuns:

1. Prima concluzie este aceea că, la fel ca toţi lingviștii autentici, faptele de limbă sunt plasate totdeauna în contextul mai larg al cunoașterii empirice și ştiinţifice. Actul vorbirii – transferat

[11] Ne gândim, evident, la mai sus-menționatele *Studien...*, condusă de G. Curtius, și *Morphologischen Untersuchungen...*, a lui K. Brugmann și H. Osthoff, dar mai ales la revista KZ, adică *Kuhns Zeitschrift* („Revista lui Kuhn"). Este vorba despre*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung...* (1852-), căreia Adalbert Kuhn i-a consacrat întreaga viaţa, motiv pentru care cunoscătorii o numeau uzual KZ. Toate revistele valoroase din epocă erau dominate de diacronism. Putem depune mărturie că în lumea lingviștilor români – mică, ce e drept – se folosește deja sintagma „*Diacronia* lui Gafton". Ar mai rămâne să intre în uz și o siglă din argoul specialiștilor, de tipul DG...

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

sau nu prin scris – presupune procese logice, psihologice, percepţia fiziologică și estetică a realului, presiunea lumii înconjurătoare asupra individului și a comunităţii de vorbitori. Studiul lor înseamnă apelul la aproape toate ştiinţele născocite de om și, nu mai puţin, la reflecţia filosofică asupra acestora și asupra limbii.

2. În lumina celor de mai sus, Al. Gafton își exprimă convingerea că studiul limbii confirmă ideea, lansată de oamenii de ştiinţă și de filosofi, din perspective diferite, că Universul este un sistem de sisteme. Limba este ea însăși unul dintre microsistemele care formează acest sistem și care oglindește funcţionarea lui și modul lui de structurare.

Lingvistul poate cerceta un comportament al idiomului său, cu metode specifice, după criterii specifice. Dar rezultatele cercetării nu au relevanţă, dacă nu sunt ridicate la nivelul întregului organic al sistemului limbii, iar acesta, la nivelul sistemului comunicării umane ș.a.m.d.

Din acest punct de vedere, lingvistica nici nu mai reprezintă altceva decât un instrument de cunoaștere a lumii. Se poate înțelege astfel de ce Al. Gafton recunoaște că științele naturii și filosofia l-au ajutat să înțeleagă natura limbii, iar aceasta l-a condus din nou la cunoașterea legilor generale ale științelor și la formularea unor concluzii cu caracter filosofic general.

3. Întreaga organizare a limbii ca microsistem și ca model de structurare a Universului este supusă unei dinamici cu limite necunoscute. Precizând că diacronia nu înseamnă simpla cunoaștere a etapelor din existența unei realități, ci înțelegerea adevărului că respectiva realitate se află într-o continuă procesualitate („*nu este, ci devine*"), autorul declară:

„*Dincolo de atribute şifuncţiuni, realitatea.... este dinamică și devenindă*."[12]

Ca să înţelegi partea și întregul, elementul particular și sistemul care îl încorporează trebuie să vezi mersul sistemului, relaţia cu alte sisteme și momentul pe care îl reprezintă acest mers în evoluţia realităţii studiate – comunicarea verbală, rotirea aștrilor, economia mondială etc..

[12] Al. Gafton, "Colaborarea în știință", în: P. Gh. Bârlea (coord.), 2016, *Alexandru Gafton- un filosof al cuvântului*, Târgoviște: Editura Bibliotheca, p. 79.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)

„*Un studiu blocat în perspectiva sincronică este profund carenţial. Deşi acest tip de analiză este indispensabil, el nu serveşte la nimic dacă nu este continuat de cercetarea diacronică*.”[13]

Aceasta înseamnă *diacronia*, conceptul pe care Al. Gafton îl așază deasupra, la mijlocul și la baza cercetării științifice, fie ea filologică sau de altă natură, prin scrierile publicate sau prin afirmațiile sale orale:

„*Fără înțelegerea dimensiunii diacronice nu este posibilă cunoașterea reală*”.

Recunoaștem aici afirmațiile citate la începutul acestor pagini, aserțiuni formulate în urmă cu circa un secol și jumătate de către părinții lingvisticii istorice. Ne îndoim că Al. Gafton le-a avut în minte ca atare când le-a formulat el însuși. Suntem convinși că a primit de la aceștia, prin sistemul educativ formal, prin studiile sale individuale, „doar” fundamentele concepției istorice cu privire la funcționarea și evoluția limbilor, a omenirii și a Universului.

A sintetizat învățăturile acestora prin actul apropierii de textul scris și și-a structurat propriul sistem de gândire, care are toate atributele unei filosofii a științei de tip modern.

[13] *Ibidem*.

BDD-V4303 © 2017 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:22:00 UTC)